

Bekraštė Erdvė išsikūnijo

2005 metų gruodžio 5 dieną 7 valandą ryto Maskvos laiku Maskvoje ligoninėje mirė vienas didžiausių mūsų laikų šviesuolių, neužmatomo akiračio, neapbrėptamų žinių mokslininkas, neįtikėtinai principingas ir jautrus žmogus, didis Lietuvos bičiulis Vladimiras Nikolajevičius Toporovas.

V. Toporovas gimė Maskvoje 1928 metų liepos 5 dieną (taigi jo mirties diena nuo gimimo dienos skiriasi lygiai puse metų). 1946 m. V. Toporovas įstojo į Maskvos universiteto Filologijos fakulteto Rusų kalbos ir literatūros skyrių. Jau nuo pirmojo kurso universitete jis stebino bendrakursius savo žiniomis. Dabar jaunimui sunku įsivaizduoti, ką reiškė XX a. 5-ojo dešimtmečio Maskvoje nekomjaunuoliui baigti mokyklą aukso medaliu, įstoti į Maskvos universitetą ir dargi gauti rekomendaciją aspirantūrai (Lietuvoje atitinka doktorantūrą). Universitete V. Toporovas – kartu su bendrakursiais, tarp kurių buvo ir ilgalaikis jo mokslinis bendražygis Vjačeslavas Ivanovas bei būsima žmona, žymi indologė Tatjana Jelizarenkova, – susidomėjo lyginamąja kalbotyra, indoeuropeistika, senosiomis kalbomis, kurias ten tuomet dėstė žymus kalbininkas M. Petersonas. Jis buvo ir pirmasis V. Toporovo lietuvių kalbos mokytojas. 1951 metais V. Toporovas baigė universitetą ir įstojo į aspirantūrą. Nuo 1954 m. jis – tuometinės TSRS Mokslų akademijos Slavistikos ir balkanistikos (dabar Slavistikos) instituto jaunesnysis, vėliau – vyresnysis mokslo darbuotojas. 1960–1963 m. jis vadovavo Slavų ir balkanų kalbų struktūrinės tipologijos sektoriui, kuriame ir dirbo iki gyvenimo pabaigos.

Kai 1955 metais V. Toporovas gynė kandidatinę (Lietuvoje atitinka daktaro) disertaciją apie slavų ir iš dalies baltų kalbų lokatyvą, abu oponentai pareiškė nuomonę, kad disertantui iškart būtų galima suteikti ir filologijos daktaro (Lietuvoje atiktų habilituoto daktaro) laipsnį. Tačiau disertacijų rašymą ir gynimą V. Toporovas laikė paprastu laiko gaišimu, todėl daugiau jokių disertacijų nerašė ir negynė. Laipsniai ir garbės vardai jį savaime pasiekė vėliau – žlungant Sovietų režimui: 1988 m. TSRS Mokslų akademijos Kalbos ir literatūros skyrius jam suteikė garbės daktaro laipsnį, 1994 m. jam šį laipsnį suteikė ir Vilniaus universitetas, 1996 m. – Rusijos valstybinis humanitarinis universitetas, 1990 m. jis išrenkamas TSRS MA nariu, tais pat metais – Latvijos MA garbės nariu. Nuo 1992 m. V. Toporovas papildomai dirbo vyriausiuoju mokslo darbuotoju Rusijos valstybinio humanitarinio universiteto Aukštųjų humanitarinių tyrimų institute. 1997 m. – apdovanotas Garbės ordinu. 1998 m. tapo pirmuoju A. Solženicyno fondo premijos laureatu. 2004 m. apdovanotas Andrejaus Belyjo premija. Be to, V. Toporovas buvo išrinktas *Academia Europaea*, JAV semiotikų draugijos, Tarptautinės semiotikų draugijos nariu, žurnalų „Kalbotyros klausimai“ (*Вопросы языкознания*), „Etimologija“ (*Этимология*), *Linguistica Baltica*, *International Journal of Poetics*, *Kodikas*, *Proverbium*, *Arbor Mundi* ir kt. redkolegijų nariu.

Vjačeslavo Ivanovo žodžiais, „kūrybinė Vladimiro Nikolajevičiaus Toporovo veikla sudaro svarbų etapą XX amžiaus antrosios pusės rusų ir Europos kultūros bei mokslo raidoje. Savo

charakteriu V. Toporovas šliejasi prie tų didžiųjų rusų mastytojų, kurie nesiribojo viena mokslo šaka, o plačiai apėmė humanitarinių ir su jais susijusių mokslų sritis, neišleisdami iš akių bendrosios perspektyvos”. T. Nikolajevos, dabartinės skyriaus, kuriame visą gyvenimą dirbo V. Toporovas, vedėjos žodžiais, „sunku būtų Niutoną arba Einšteiną pavadinti fizikos specialistais, Galilėjų bei Lobačevskį – matematikos (arba astrologijos) specialistais, Linėjų ir Darviną – biologijos specialistais. Taip pat sunku pridurti žodį „specialistas” Vladimirui Nikolajevičiui Toporovui. Ir mokslui dėl to tik laimė”.

V. Toporovas mokėjo per 30 kalbų, yra paskelbęs per pusantro tūkstančio darbų, iš kurių 25 – monografijos. Viena iš pirmųjų V. Toporovo stambesnių mokslinių publikacijų – kanoninio budizmo veikalo *Dhammapada* vertimas iš pali į rusų kalbą su plačiu įvadu ir paaiškinimais. Pagrindinės jo mokslinių interesų sritys – lingvistika, indoeuropeistika, skyriumi – indologija, baltistika, slavistika, klasikinės kalbos, toliau semitų, Jenisejaus baseino kalbos ir t.t. Kartu tai gramatika ir jos tipologija, senųjų kalbos formų rekonstrukcija, etimologijos tyrinėjimai, senųjų dvasinių tradicijų, mitologijų, panteonų bei religijų rekonstrukcija, tautosakos tyrinėjimai, rusų šventųjų gyvenimai, apskritai religijos ir kultūros istorija, teksto teorija, semiotika ir hermeneutika, pagaliau literatūrologija, poetika, kultūrologija ir t.t. Ir tai visame ką tik apibrėžtame kalbų plote, nors ypač baltų-slavų, apimant laikotarpį nuo II tūkstantmečio prieš m. e. iki pat XXI a. pradžios. Kartu su Vjač. Ivanovu V. Toporovas buvo Maskvos–Tartu semiotinės mokyklos pradininkas. O viena iš jo žmogiškų „keistenybių” buvo nepaprasta aistra futbolui, kurį jis ir pats yra žaidęs, ir galėjo valandų valandas su visomis smulkmenomis aptarinėti – beje, ir į ligoninę V. Toporovas pateko susijaudinęs po futbolo varžybų, kuriose pralaimėjo jo „sergama” komanda.

Visus V. Toporovo darbus persmelkia požiūris į tikrovę kaip į savotišką prasmingą tekstą, kurį galima parskaityti ir suprasti, o kas prarasta – rekonstruoti, taip tarsi atkuriant prarastą pasaulį, Pirmąpradį Pasaulį. Savo darbuose jis buvo nepaprastai tikslus, griežtas, tiesiog smulkmeniškasis, bet kartu nepaprastai jautrus bei atviras vaizduotei, netgi polėkiui. Nenuostabu, kad V. Toporovas visada buvo siauro „akademizmo“ priešininkas, visokeriopai kituose palaikeš kiekvieną platesnį, gilesnį, netikėtą žvilgsnį. Neįmanoma suskaičiuoti, kiek žmonių jis yra padrašinęs ir įkvėpęs, apdraudęs ir pamokęs. Apskritai kitų darbuose jis visuomet buvo linkęs išvelgti ir aptarti privalumus, o ne trūkumus, matyt, suprasdamas ir atjausdamas neišvengiamą žmogiškąjį ribotumą. Esama mokslininkų, pastebėjusių vieną kitą klaidą ir paties V. Toporovo darbuose – bet jeigu jų išvis nebūtų, kuo mes tada turėtume jį laikyti?.. Savo darbais jis visuomet lietė kažką daugiau nei siaura vienos srities tiesa, visuomet priartėdamas prie giliausios esmės, todėl kaip lygus su lygiais galėjo kalbėti ar tik ne su visų sričių humanitarais. O iš kai kurių užuominų galima spręsti, kad ir tikslieji bei gamtos mokslai nebuvo jam *terra incognita*. Skaitant jo tekstus atrodo, kad tai ne jis – ne žmogus reiškia savo nuomonę apie dalyką, bet pats dalykas, pati Būtis iš gelmių prabyla jo lūpomis. Daugelis jį pažinusių laikė jį gyvu Genijumi.

Literatūrologas I. Višneveckis apie savo mokytoją prisimeina: „Rašė jis daug ir lengvai, nes viduje turėjo kraštutinį aiškumą. Pamenu, kaip kartą aptarinėjome su juo poetą simbolistą S. Solovjovą, apie kurį tuomet rašiau disertaciją. Vladimiras Nikolajevičius pasakė: „Nepaprastai įdomus poetas. Šiaip tai aš turiu apie jį parašęs du straipsnius“. Paskui, kiek sutrikęs, pridūrė: „Galvoje. Bet perkelti juos ant popieriaus, kaip suprantate, nieko nereiškia“... Aš tapau liudininku, kaip Vladimiras Nikolajevičius dirbo: rašė iškart švarraštį, puslapį po puslapio, primargintus labai aiškiu braižu, – tiesiai spaustuvėn. Kartas nuo karto tik paklausdavau, ar galima padidinti apimtį dar 10–20 puslapių, su kuo, žinoma, sutikdavau. Taip dirbti įmanoma tik turint galvoje visą tekstą nuo pirmo ligi paskutinio žodžio”.

Kai kam jis yra prisipažinęs, kad jo protėviai buvo burtininkai. Galimas daiktas, kad V. Toporovo asmeny mes tiesiogiai susidūrėme su gyva genetinė bei dvasine apraiška tos Senosios Tradicijos, kurią jis pats taip nuodugnai visą gyvenimą tyrinėjo, taip giliai pažino ir su tokiu užmoju mums atskleidė. Dabar, jį praradus, nebeatrodo linksmas pokštas ir tai, kad jo pavardė *Топоров*, sudaryta iš žodžio *монор* ‘kirvis’ ir patroniminės priesagos *-ов*, savo daryba yra visiškai tas pats, kas senuose šaltiniuose paliudyta prūsų ir visų baltų Krivio „pavardė“ *Kirv-aitis*.

Šiaip ar taip, būtent su V. Toporovo vardu pirmiausia yra susijęs „mitopoetikos“ terminas, apibūdinantis archajinį mąstymą. Čia paminėtini jo darbai apie „pasaulio medį“, „pasaulio kiaušini“, archajiškąją rato ir kryžiaus simboliką, mitinę grybų semantiką ir kt. Jo plunksnai priklauso daugybė straipsnių pargarsėjusioje, pasaulio mastu neprilygstamoje mitologijos enciklopedijoje „Pasaulio tautų mitai“ (Мифы народов мира, I–II. – Москва, 1980–1982). Ypač pažymėtinas bendras su Viač. Ivanovu veikalas „Tyrinėjimai slavų senienų srityje“ (Исследования в области славянских древностей. – Москва, 1974), kuriame nuodugnai rekonstruojamas indoeuropiečių „pagrindinis mitas“ apie griaustinio dievo kovą su savo priešininku, vėliau papildytas dangiškujų vestuvių, dangiškosios šeimos, ištrenktų žemėn dievo sūnų ir kitais motyvais.

V. Toporovo tyrinėjimai mitologijos srityje skelbti rusų, lenkų, baltarusių, lietuvių, latvių, estų, prancūzų, vokiečių, italų, austrų, olandų, švedų mokslo leidiniuose. Kartu su Viač. Ivanovu jo parašytas straipsnis „Baltų mitologija“, paskelbtas mitologijos enciklopedijoje „Pasaulio tautų mitai“ (1980–1982), jau prieš dešimtmetį buvo išverstas į vokiečių, lenkų, čekų, vengrų, italų ir kt. kalbas. 15 baltų mitologijai skirtų V. Toporovo straipsnių – toli gražu ne visi! – atskira knyga „Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai“ 2000 m. pasirodė lietuviškai.

V. Toporovas buvo vienas žymiausių mūsų laikų kalbininkų baltistų. Kartu su Viač. Ivanovu jis pirmas aiškiai suformulavo pirmąkart baltų-slavų kalbinės vienybės sampratą, tyrinėjo baltų kalbinius bei istorinius ryšius su slavais ir Balkanais, baltišką palikimą Dnepro ir Volgos baseinų hidronimijoje ir kt. Čia pažymėtini jo nebaigtas (išėjo 5 tomai) prūsų kalbos etimologijos žodynas (*Прусский язык*), jo pradėtas ir iki pat mirties sudarinėtas tęstinis leidinys „Baltų-slavų tyrinėjimai“ (*Балто-славянские исследования*).

Bet jis ne tik puikiai išmanė gyvų ir išnykusių baltų tautų kalbas ir kultūrą, – daugiau už dažną vilnietį jis galėjo papasakoti ir apie senąjį Vilniaus gatves, kiemus, bažnyčias ir net atskirus namus. Į Lietuvą, į Vilnių V. Toporovas pirmąsyk atvyko 1952 metais, kur asmeniškai susipažino ir susidraugavo su Lietuvos kolegomis, o 1959 metais jau paskelbtas pirmas V. Toporovo straipsnis Lietuvoje: „Apie baltišką pėdsaką rusų teritorijos toponimijoje”.

Po 1990 sausio 13 įvykių Vilniuje V. Toporovas iš giliausio solidarumo su Lietuva viešai atsisakė jam paskirtos TSRS valstybinės premijos.

Skaudžiai simboliška, kad ligoninė, kurioje mirė V. Toporovas, yra gatvėje, vardu „Lietuvių bulvaras“ (*Литовский бульвар*).

V. Toporovas ne kartą yra rašęs apie tokias vedų sąvokas kaip *uru-loka-* ir *amhas-*, pažodžiui – ‘plati erdvė’ arba ‘erdvus laukas’ ir ‘ankštuma, siauruma’. Man asmeniškai jis – mano disertacijos mokslinis vadovas ir siaurą „mokslą” pranokęs Mokytojas, davęs taiklių pastabų net sapnuose, – visuomet buvo gyvas Bekraštės Erdvės įsikūnijimas, kurio akivaizdoje galima buvo drąsiai mąstyti, spėlioti, alsuoti. Ko labiausiai dabar norėčiau mums visiems palinkėti – tai nesusigūžti ir neįstrigti mirtinai savo pačių ankštumoje.

IN MEMORIAM

The Boundless Space excorporated

Dainius RAZAUSKAS

2005.12.05 at 7 o'clock in the morning by Moscow time the outstanding scholar of world-wide fame, the man of the most sensitive heart and incredible honour, one of the most enlightened persons of our times Vladimir Nikolayevich Toporov has passed away. He knew about 30 languages. He published over a thousand and a half of works on Indo-European (Slavic, Baltic, Indian, Germanic etc. etc.) linguistics, mythology, folklore, prechristian traditions, christian saints, history of religions, semiotics, literaturology etc. etc. It is impossible to describe the multitudinousness and the range of his occupations in a few sentences. He was a great and true friend of Lithuania, and personally for me, whose research adviser and real Teacher he was, – a live incorporation of Boundless Space among us. The only thing left to wish for ourselves now is not to shrink in our narrowness.